

műveket várunk Hódi Sándortól, hogy teljesedjenek ki azok az ígéretek, amelyeket egy-egy kérdés taglalása ebben a könyvben tartalmaz, és küzdje le azokat a fogyatékoságokat, amelyek itt még érezhetők.

BÁLINT István

NEM EGÉSZEN REGÉNY

Polgár András: *Nyolcvankilenc nap*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978

„Persze, meglehetősen érzéketlenséggel kell fogadnunk a problémákat, különben belebolondulunk. A szívünket vasgyűrűbe fogjuk. (...) Aztán fegyelem. Elsőként önmagunkat kell fegyelmelnünk, rendezett külső, borotvált magatartás, szobatiszta magaviselet. Csakis így követelhejük meg az öregektől is a fegyelmet. (...) Enélkül elszabadul a pokol, minden összeomlik. Ezek az emberek, tisztelet a kivételnek, szemétdombra valók. Nagy részük onnan is jött, a bűzlő trágyadombról. Itt emberi életet élhetnek, tiszta ruhát, kapnak, meleg ételt, hajlékot a fejük fölé. Többségük azt sem tudta, mi az emberi élet! El sem tudja képzelni, mi az *itt* élni.”

Perjési Eszter, a tamásfalvi szociális otthon főnövére oktatja ekképpen Polgár András regényének főszereplőjét, Regényi Attilát, az otthon munkába lépő raktárosát a könyv elején. Azt a regényfigurát, aki természetéből fakadóan képtelen „érezketlenül fogadni a problémákat” tehát „belebolondul”. E sok mindent előlegező szavak után ismerkedhetünk meg mi is a problémákkal, úgy is mondhatnánk, egy sötét világgal. Egyben pedig olyan világgal is, amelynek feltárása az olvasók előtt tagadhatatlan szókimondást, bátorságot igényel. Oly mértékben, hogy akaratlanul is felmerülhet, mennyire szerencsés, „éles” irányban elkötelező hagyományai is vannak a magyar irodalomnak. Gondolhatunk itt a „leleplező” közeleti irodalom móríczi, mindenekelőtt a *Rokonokat* idéző hagyományokra éppúgy, mint a szintén mély gyökerekkel bíró szociográfiai irodalomra, amely éppen e gyökerekből fakadóan kötelez ma is, úgyhogy hosszabb-rövidebb szélcsendes periódusoktól eltekintve, nagyon is központinak számító vonulatként, ma talán szigorúbban körülhatárolható keretek közt folytatódik tovább, lényegében azonban súlyos, nemegyszer megdöbbentő valóságdarabokat felszínre hozó művekkel biztosítja a társadalom önismeretét.

Polgár András regénye, a *Nyolcvankilenc nap* tagadhatatlanul ebbe a kategóriába tartozik, jellegénél fogva pedig valahol középúton áll a szociográfiai mű és a regény között, anélkül azonban, hogy egyértelműen szociográfiai regényként lenne jellemezhető. „Vegyességére”, nehe-

zen beskatulyázhatóságára jellemezhető egyébként, hogy előjáróban ott találjuk az ismerősen csengő figyelmeztetést, „Az alábbi történet a képzelet szüleménye. Ha valaki mégis magára ismer, az a véletlen műve”, aminek önmagában is nyilvánvalóan, éppen tagadása révén, „meg történt esetet” sejtető voltát még csak tovább fokozzák a könyv kezdetén található, köreadott formájukban nyilván fiktív, de lényegük folytán mégis valós anyagra utaló dokumentumok, rendőrségi jelentések, vizsgálati jegyzőkönyvek, magánlevelek stb. szövegei a valóságban különben nem létező tamásfalvi szociális otthonban uralkodó állapotokról, az itt előforduló visszaélésekről, illetve Regényi Attila raktáros öngyilkosságának körülményeiről, amely tragikus esemény aztán — amint azt a könyv végén lévő hasonló szövegekből megtudjuk — némileg talán a regény élet tompító módon, a különféle üzemek leleplezését is eredményezi. E „keretjáték” folytán aztán a regény cselekménye nagy vonalakban már mintegy a bevezetésben kibontakozik, tudjuk, miről lesz szó a továbbiakban: Regényi megpróbál változtatni az otthonban uralkodó állapotokon, kísérletet tesz a visszaélések leleplezésére is, összeütközésbe kerül Sándor Antallal, az otthon korrupt és hatalmaskodó igazgatójával, sőt az egész számunkra is ismerősen tetsző vidéki hatalmi garnitúrával, majd, szélmalomharcában mindinkább magára maradva, lelki egyensúlyát annyira elveszti, hogy végül is öngyilkosságba menekül. Ezek után a cselekményt előrevetítő „dokumentumok” után, illetve velük helyenként megtűzdelve is, Regényi naplója következők életének utolsó szakaszáról, vagyis az otthonban töltött nyolcvankilenc napjáról. Ez képezi a regény gerincét, azaz e hányatott életű, gyermekorthonban nevelkedett, s ezért a kiszolgáltatott helyzetben lévő ápoltak sorsát fokozottabban átérző fiatalember feljegyzései jelentik a tulajdonképpeni regényt. Joggal várjuk el tehát hogy olvasásakor ne csupán a dokumentumok mögött rejlő tényekkel és eseményekkel ismerkedhessünk meg részletesebben, hanem hogy azok közvetlen megjelenítésben is élénk táruljanak, mindenekelőtt Regényi szemléletén, halálba torkolló tragédiáján át életre keltve.

Elvárásaink azonban — sajnos — csak részben igazolódnak. Polgár András Regényinek „kölcsonadott” tolla nyomán ugyanis inkább csak a külső, tapasztalati világ bontakozik ki, s az sem túl nagy intenzitással, jobbára az igazi megelevenítés szintje alatt maradva. Ilyenek az internáltság uralkodó légköre az otthonban, az ápoltak leveleinek törvénytelen, de rendszeres „cenzúrázásával” s az intézményből kilépők motorozásával, a betétkönyvét féltve őrizgető, s mostohafia szabadító érkezésére hiába váró özv. Szilágyi Ottóné, másképpen Jolánka néni üldözési mániájának jelei, melyekről később kiderül, hogy nem is olyan alaptalanok, mivel nemcsak a betétkönyv kerül az igazgató kezébe, hanem még az öregasszony halálának körülményei is enyhén szólva gyanúsak. Ide tartoznak továbbá az igazgató és a körülötte lévők egyéb üzelmei és kenetteljes képmutatással leplezett rémuralmának különböző megnyilván-

nulásai, mint pl. az otthon számlájára, de magáncélokra vásárolt szőnyegek, színes tévékészülék, bútorok stb., az otthon sertésenyészetének állományába tartozó vemhes kocák kicserélése más állatokkal a szaporulat eltulajdonítása érdekében, vagy a kútbaugrási kísérletet kiváltó igazgatói pofon, két későn egymásra talált megfáradt ember megalázó és büdületesen ostoba meghurcolása egy vicclapba illően nevetséges fegyelmi eljárás során, amely talán legvérlázítóbb része a regénynek, s különösen a karácsonyi szeretetünnepség protokolláris bárgyúságával egybevetve hat felfokozottan embertelennek. Említhetnénk azonban közköltéségen rendezett „úri murikat” is, annak érdekében, hogy a sok részletből összeálló kép minél inkább kikerelkedjen. Ezekhez társul külön szállként Regényi viszonya a főnővérrel, az igazgató korábbi szeretőjével, s kétségbeesett küzdelme e kapcsolat emberi teljességéért. Ilyenformán a regényanyagot a maga összetettségében megdöbbenőnek, sőt elképesztőnek mondható mivoltában akár még gazdagnak is minősíthető, feltárulása során azonban inkább csak oly módon háborodunk fel, illetve érzünk együtt a szenvedőkkel és megalázottakkal, mintha a tamásfalvi szociális otthonban történeteket mindössze leleplező újságcikkek nyomán ismerhetnénk meg. Egynéhány regényalak többé-kevésbé kibontakozik ugyan, ám jobbára vázlatosan csak, ceruzarajznak tetszőn, cseppet sem hatva háromdimenziósnak: közülük is az igazgató és a többi, ma már kétesnek számító egykori érdemek által felszínen tartott helyi hatalmasság portréja tűnik létszerűbbnek és hitelesebbnek. Ami viszont az ápoltraktat illeti, többségük túlságosan hasonlít egymáshoz, kissé beleveszük az egyformaságba, valójában pedig még az a néhány kiemelt sors, illetve figura is, amilyen Jolánka néni, a tolókokocsis Császár. Rosta, a „kápó” feladatát betöltő portás, vagy Gerendás, a veterán forradalmár, aki „megállt” (azaz, miután egyszer azon vesztett rajta, hogy gondolkodott, többé semmiről sem hajlandó tudomást venni), többnyire szerepe szerint érdekes csak, valójában azonban képtelen igazán életre kelni, amiért is igazi atmoszféra se bontakozhat ki — legfőképpen annak következtében, hogy Regényi figurája, aki pedig helyzeténél fogva igazi, környezetével szembekeverülő, tehát nagyon is láttató regényhős lehetett volna, úgy, ahogyan személyisége Polgár András tolla nyomán kibontakozik, e feladathoz sajnos elégtelennek bizonyul. Ennél is kevésbé érezzük hitelesnek belső drámáját, lelki egyensúlya megbomlásának folyamatát: ennek egyes állomásait inkább tudomásul vesszük csak, semmint átéljük, főleg az írói módszer vázlatossága, sokatmondónak aligha tekinthető szűkszavúsága, elnagyoló áltömörsege folytán. Így aztán a futólag lejegyzett, s nem a valóság erejével ható, jobbára pszichoszomatikus tünetekre megrendülés nélkül rábólintunk csupán, s azt is csak addig, amíg az alábbi sorokhoz nem érkezünk: „Az lett a mániám, hogy meg akarnak ölni. Csak abból az ételből ettem, amiből az öregek, ugyanabból a kávéból, levesből, főzelékből, csak ugyanabból a kondérból fogadtam el.” Itt ugyanis azon

kell megütköznünk, hogy a szerző jelképes nevű regényhősével képtelen egyszerűen leírni, „meg akarnak ölni”, olyképpen, hogy számunkra így is világos legyen, beteges képzelődésről van itt szó csupán, ami pedig azért lenne különösen fontos, mivel Regényi egyensúlyvesztése, mint tudjuk, tragikus végkifejlethez vezet, szó sem lehet tehát arról, hogy lelki-állapotát utólag kritikusan vegye szemügyre, ami melleleg még ettől függetlenül sem lehetséges, hiszen a naplószerűség követelményei szerint a regényfigura az eseményekkel és az azokat kísérő lelki reakciókkal egy időben vall önmagáról. Vagyis hát ekkor döbbenünk rá végleg arra, amit eddig csak sejtünk: Polgár András szerencsés kézzel tapintott rá a témára, nagy vonalakban regényét jól is építette fel, végeredményben azonban alulmaradt tárgyával szemben.

Úgyhogy ezek után nem is kérdés már, miért nem volt képes Polgár kiaknázni a számára kínálkozó lehetőségeket. Nemcsak, hogy miért nem sikerült a teljesség élményét nyújtó regényt írnia, hanem hogy miért nem vállalkozott egyáltalán olyan regény megírására, amilyen mondjuk Updike *Szegényházi vásár* című műve, Ken Kesey nevezetes alkotása, a *Száll a kakukk fészkére*, bár e témakör kapcsán akár még Konrád György regényét, *A látogatót* is említhetnénk, amelynek központi figurája, éppen együttérzése, mások sorsába való behelyezkedő képessége révén bizonyos rokonságot is tart Regényivel, helyesebben szólva ez a regényhős egyfajta megközelíteni kívánatos példakép is lehetett volna alakjának megformálásakor Polgár András számára, akinek vállalkozását igazán kiteljesedettnek, csakis akkor mondhatnánk, ha művében az intézmény legalább hozzávetőlegesen modellje is lenne annak a társadalomnak, amely az intézményt létrehozta és életben tartja, lehetőleg olyan beállításban, hogy annak erényei és fogyatékoságai egyaránt megmutatkozzanak. Vagy pedig, ennek híján, miért nem kísérelte meg legalább az öregséget mint emberi és társadalmi problémát mélyebben megragadni, olyan kérdések feszegetése révén talán, mint az, hogy mennyire hozhat megoldást a szó igazi értelmében az intézmény egyáltalán, nem válik-e mégoly humánus bánásmód mellett is elkerülhetetlenül a feyintézet valamilyen változatává, pusztá léténél fogva is kitermelve bizonyos embertelen jelenségeket. Egyszerűen azért, mert vannak ápolók és ápoítak, és hogy kiszolgáltának lenni egyben kiszolgáltatottságot is jelent. S hogy vajon megoldás-e, hogy emberek, becsületos munkában eltöltött hosszú élet után internáltaként végezzék. Ezenkívül, ha már a vég kérdése felmerült, önmagától is előtérbe kerül annak „metafizikai” vetülete is, a halál utáni élet illúziójának elvesztése, amely voltaképpen korunkban válik tömegmértűvé, annyira, hogy az a társadalomra is visszahat. Mert bármit is tartunk erről egyébként, aligha tagadható, hogy ez az illúzió hosszú történelmi korokon át mégiscsak elviselhetővé tette sokak számára a távozás gondolatát, sőt teszi valójában még napjainkban is, különben feltartóztathatatlan semmivé válása tehát mindenképpen űrt hagy

maga után, azzal készítetve szembenezésre, aminek sztoikusán emelkedett lélekkel történő fogadására kevesek képesek csupán. Na de folytathatnánk még a lehetőségek felsorolását, csak hát pusztá felvetésük is irreális, éppen a regény erőtlenségének nyilvánvaló realitása következtében.

Ez ugyanis annyira kézenfekvő, hogy ki kell mondani: Polgár András regényét azzal az érzéssel tesszük le, hogy olyan tervezett regény vázlatát olvastuk csupán, amelynek még ezután kellene megszületnie. Valóban érdemes is lenne megírni. Csakhogy bárki vállalkozna is erre, elkerülhetetlenül a plágium vádjának veszélyét kellene kockáztatnia.

VARGA Zoltán

BEZÁRULÓ KÖRÖK

Hajnóczy Péter: *A halál kilovagolt Perzsiából*. Új Írás, 1978. 8., 9. sz.

Két novellás kötet után kisregényt publikált Hajnóczy Péter az *Új Írás* két legutóbbi számában. Az *M* című második kötet továbbírta, mélyítette *A fűtő*-ben megalapozott világot, s a kisregény megjelenése méltán keltette fel mindazok érdeklődését, akik Hajnóczy prózájának tiszta társadalmi artikulációjára, elfogulatlan és pózmentes szemléletmódjára, a novellákba emelt valóságanyag szociográfiai érvényességére, formanyelvének kimunkáltságára felfigyeltek. A kisregény, sajnos, egyetlen aspektusból sem továbbírása a novellavilágnak, nem folytatás, de nem is megalapozás. Nem kezdés, inkább megszakítás, engedmény, melyet Hajnóczy a másodlagos jelentőségű történeteknek, az önfeltárásnak, a megélt, s ezért jelentőségében túlbecsült eseményeknek és viszonyoknak tett.

Mindezek az észrevételek fel sem merülnének bennünk egy olyan prózai opuszon belül, amely meg sem kísérelte a rendelkezésére álló eszközöket másra felhasználni, mint hogy öncélúan írjon, beszéljen és parciális kisvilág-makettekat hozzon létre. Hajnóczy merőben másfelé indult, s ezért vannak a kritikának elvárásai vele szemben. Az imént a megszakítás tünetével jellemeztük *A halál kilovagolt Perzsiából* c. kisregényt. (Átvettük a folyóiratbeli műfaji meghatározást, noha nem látjuk teljes mértékben indokoltnak és megfelelőnek a kisregény kategóriáját.)

Miben nem megszakítás az előbbi kötetekhez, novellákhoz viszonyítva, kérdezhetnénk. Tematikus vonatkozásban nem az, ugyanis a kisregénynek is egyik domináns mozzanata az alkoholizmus problémája. *A fűtő* c. kötet Mária-novelláitól eltérően az alkoholizmus szorítását, az egyén vergődését ebben a szorításban itt mindenekelőtt a maga szigorúan szubjektív oldaláról közelíti meg, és nem tesz kísérletet sem ennek a vetületnek a maximális elményítésére, sem a közvetlen, elsődleges, szubjektív jelentésszintnek az általánosabb felé való kitágítására. Különös, hogy